

Формування демократичних цінностей у системі педагогічної освіти незалежної України

Кучинська Ірина Олексіївна¹, Ящук Богдан Валерійович²

Опубліковано	Секція	УДК
20.11.2025	Освіта/Педагогіка	37:37.011.3-051] (477):321.5
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17671628		

Анотація. У статті здійснено аналіз процесу формування демократичних цінностей у системі педагогічної освіти незалежної України. Розкрито основні етапи становлення демократичної освіти, починаючи з 1990-х років до сучасного періоду, охарактеризовано нормативно-правові засади та освітні стратегії, спрямовані на формування громадянської свідомості майбутніх педагогів. Акцентовано увагу на ролі вчителя як носія демократичних ідеалів та на необхідності поєднання знань, умінь і ціннісних орієнтацій у навчальному процесі. Особливу увагу приділено впливу війни на переосмислення демократичних орієнтирів освіти та утвердження патріотичних і гуманістичних засад.

Ключові слова: демократична освіта, педагогічна освіта, демократичні цінності, громадянська свідомість, гуманістичні орієнтири, демократична культура, педагогічна підготовка, громадянська відповідальність.

Formation of Democratic Values in the System of Teacher Education in Independent Ukraine

Annotation. After the declaration of independence, Ukraine chose the path of building a civil society in which education is determined by a strategic factor of development. In the current conditions of state formation and European integration progress of Ukraine, the problem of forming democratic values in the system of pedagogical education is of particular relevance. Democracy is not only a form of political system, but primarily a worldview based on the recognition of the dignity, freedom, equality and responsibility of each individual. It is the teacher who is the subject who not only assimilates these values, but also passes them on to subsequent generations, forming a democratic culture of society. In this context, pedagogical education appears as an important space for educating future teachers who are able to act on the principles of humanism, tolerance, social justice and respect for human rights. Reforming the education system, in particular in the light of the Concept "New Ukrainian School", is

¹доктор педагогічних наук, професор, професор, кафедри педагогіки та менеджменту освіти, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5025-4920>

²аспірант кафедри педагогіки та менеджменту освіти, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2674-746X>

focused on rethinking the role of the teacher as a bearer of democratic values and an active participant in social transformations.

The article analyzes the process of forming democratic values within the system of teacher education in independent Ukraine. It outlines the main stages of democratic education development from the 1990s to the present, characterizes the legal and strategic foundations aimed at shaping civic consciousness among future educators. Special attention is paid to the teacher's role as a bearer of democratic ideals and to the integration of knowledge, skills, and value orientations in the educational process. The impact of wartime conditions on the rethinking of democratic principles and the strengthening of patriotic and humanistic values is emphasized. The article also identifies prospects for further research, including a deeper study of the mechanisms of developing teachers' democratic culture, the integration of European standards of civic education, and the design of effective pedagogical technologies for fostering democratic personality formation.

Keywords: democratic education, teacher education, democratic values, civic consciousness, humanistic orientations, democratic culture, teacher training, civic responsibility.

Вступ

Після проголошення незалежності Україна обрала шлях побудови громадянського суспільства, у якому освіта визначається стратегічним чинником розвитку. У сучасних умовах державотворення та євроінтеграційного поступу України особливої актуальності набуває проблема формування демократичних цінностей у системі педагогічної освіти. Демократія – це не лише форма політичного устрою, а насамперед світоглядна позиція, що ґрунтується на визнанні гідності, свободи, рівності та відповідальності кожної особистості. Саме педагог є тим суб'єктом, який не лише засвоює ці цінності, а й передає їх наступним поколінням, формуючи демократичну культуру суспільства.

У цьому контексті педагогічна освіта постає як важливий простір виховання майбутніх учителів, здатних діяти на засадах гуманізму, толерантності, соціальної справедливості та поваги до прав людини. Реформування освітньої системи, зокрема у світлі Концепції «Нова українська школа», орієнтоване на переосмислення ролі педагога як носія демократичних цінностей і активного учасника суспільних перетворень.

Формування демократичних цінностей у педагогічній освіті охоплює не лише зміст навчальних дисциплін, а й організацію освітнього процесу, стиль взаємодії між викладачем і учнем, залучення майбутніх педагогів до громадської діяльності. Таким чином, педагогічна освіта стає інструментом не тільки професійної підготовки, а й становлення зрілої громадянської позиції майбутнього вчителя.

Повномасштабна війна, розв'язана російською федерацією проти України, актуалізувала потребу глибокого переосмислення пройденого шляху та необхідність системних дій, спрямованих на зміцнення національно-патріотичного виховання молодого покоління [15]. У цих умовах особливого значення набуває формування громадянина нового типу – свідомого українця, який сповідує національні та європейські цінності, усвідомлює свою відповідальність за майбутнє держави й активно долучається до її розбудови. Саме освітня система, зокрема педагогічна освіта, покликана

забезпечити виховання таких особистостей, здатних поєднувати патріотизм із демократичним світоглядом та гуманістичними орієнтирами.

Отже, дослідження проблеми формування демократичних цінностей у системі педагогічної освіти незалежної України є надзвичайно важливим як у теоретичному, так і в практичному аспектах, адже воно сприяє вдосконаленню підготовки педагогічних кадрів, здатних виховувати молодь у дусі свободи, відповідальності й поваги до людини.

Мета дослідження – всебічний аналіз процесу формування демократичних цінностей у системі педагогічної освіти незалежної України, визначення його змістових, організаційних та аксіологічних засад, а також виявлення педагогічних умов, що сприяють розвитку громадянської свідомості, гуманістичного світогляду та демократичної культури майбутніх учителів в умовах сучасних суспільних і воєнних викликів.

Аналіз літератури

Роль демократичних цінностей в освіті є предметом уваги багатьох сучасних науковців, які досліджують шляхи їх формування та впровадження в освітній процес. Проте, попри наявність окремих теоретичних і практичних напрацювань, науковий базис цієї проблематики все ще потребує подальшого розвитку та систематизації знань у даному напрямі.

Демократичні цінності мають глибокі антропологічні корені, що формувалися протягом століть і відображають розвиток уявлень про людину, свободу та суспільну взаємодію. Їхні засадничі ідеї беруть початок у філософських поглядах давньогрецьких мислителів–Перікла, Аристотеля та Демокріта, і знаходять подальший розвиток у працях видатних західних теоретиків, таких як Р. Арон, К. Ясперс, Ю. Габермас, К. Поппер, Х. Арендт і Ж. Дерріда.

Філософсько-педагогічні засади демократичної освіти відображені у працях С. Гессена, Д. Дьюї, А. Ніла, Ж.-Ж. Руссо, які наголошували на свободі вибору, самостійності особистості, діалозі між учителем і учнем та вихованні відповідального громадянина як основи демократичного суспільства.

В. Сухомлинський, аналізував процес формування громадянськості і наголошував, що справжній громадянин характеризується гармонійною єдністю думок, почуттів і дій. Педагог підкреслював, що виховання громадянської свідомості має відбуватися у трьох взаємопов'язаних напрямках: навчити дитину розуміти навколишній світ і своє місце в ньому; сформувати любов до рідного краю та пробудити патріотичні почуття; сприяти тому, щоб усвідомлення власної гідності разом із почуттям любові до Батьківщини виливалися у прагнення діяти на її благо, служити людям, відчувати і виконувати свій громадянський обов'язок у конкретних справах [2].

На думку О. Матвієнко та О. Цихмейструк, демократична освіта реалізується через педагогічну діяльність, що ґрунтується на трьох взаємопов'язаних принципах– навчанні «про», «для» і «через» демократію.

Навчання «про» демократію передбачає засвоєння знань про нормативно-правові основи держави, розуміння конституційних принципів, а також усвідомлення гарантій безпеки, прав і свобод людини, які забезпечуються правовими нормами. Навчання «для» демократії орієнтоване на формування здатності реалізовувати власні права з урахуванням того, що свобода однієї особи не повинна обмежувати права інших членів суспільства. Важливим аспектом цього підходу є вміння співпрацювати, досягати згоди,

колективно вирішувати проблеми, поважаючи думки як прихильників, так і опонентів. Цей принцип сприяє інтеграції демократичних цінностей у повсякденне життя особистості та суспільства [3].

В. Опанасюк, виділяє кілька ключових факторів, що впливають на викладання демократичної освіти в Україні. До зовнішніх факторів належать геополітичні інтереси США та держав Західної Європи, глобалізація та інтеграційні процеси, міжнародна освітня співпраця та політика міжнародних організацій, які сприяють впровадженню демократичних підходів і компетентностей. До внутрішніх факторів відносяться підтримка євроінтеграційного розвитку України, сучасна освітня політика, реформи державного управління, а також розвиток громадянського суспільства, що формують умови для активної участі молоді у демократичних процесах. У сукупності ці фактори визначають зміст і методи викладання демократії, поєднуючи міжнародний досвід із національними особливостями [8].

В. Мохонько зазначає, що саме школа здатна відігравати ключову роль у становленні демократичних цінностей і формуванні медіаграмотності серед учнів. Освітній процес, побудований на засадах діалогу, співпраці та залучення учнів до ухвалення рішень, сприяє розвитку їхнього демократичного мислення й формує відповідальне ставлення до споживання та аналізу інформації [4].

Таким чином, вважаємо, що демократичні цінності у педагогічній освіті відображають глибокий зв'язок між світоглядними орієнтирами суспільства та практикою виховання майбутніх поколінь. Вони виступають не лише як теоретична основа освітнього процесу, а й як практичний інструмент формування активної, відповідальної та свідомої особистості, здатної до критичного мислення, діалогу і соціальної взаємодії.

Засвоєння демократичних принципів сприяє створенню шкільного середовища, у якому поважаються права кожного, заохочується участь у прийнятті рішень і підтримується культура співробітництва. У цьому контексті особлива роль належить педагогу– носію демократичних цінностей, який через власний приклад, стиль спілкування та методи навчання формує в учнів громадянську позицію, почуття відповідальності та толерантність.

Результати

Історія демократичної освіти в незалежній Україні розпочалася з прийняття першого Закону «Про освіту» у 1991 році, що заклало основу для реформ, які включали появу приватних шкіл, зміну змісту підручників та створення більш інклюзивного освітнього середовища. Протягом років відбувалися реформи, спрямовані на подолання соціальних упереджень, забезпечення рівного доступу до якісної освіти та розвиток особистості, хоча виклики залишаються і сьогодні [16].

У квітні 2000 року Президія Академії педагогічних наук України ухвалила «Концепцію громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності» [7], у якій було окреслено головні засади, зміст і пріоритетні напрями громадянського виховання, а також визначено ключові риси особистості громадянина демократичної держави. Центральною ідеєю документа стало формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що поєднує моральну, соціальну, політичну та правову компетентності.

У межах цієї концепції громадянськість розглядалася як результат гармонійного поєднання таких рис, як усвідомлення взаємозв'язку між свободою, правами людини та громадянською відповідальністю, національна самосвідомість, повага до принципів справедливості, свободи, рівності, соціальної активності та професійної майстерності. Такий громадянин – це патріот і професіонал, готовий брати участь у процесах державотворення, співпрацювати з іншими на засадах толерантності та взаємоповаги. У структурі громадянської культури, за положеннями Концепції, виокремлювалися патріотизм, національна свідомість, культура міжетнічних відносин, правосвідомість, політична культура, моральність, екологічна відповідальність і мотивація до праці.

Документ став результатом співпраці освітян і представників громадськості, зокрема в межах проекту «Громадянська освіта – Україна», реалізованого за підтримки Європейського Союзу. Положення Концепції згодом були інтегровані в державну освітню політику та використані при створенні навчальних програм, підручників і посібників, що сприяло становленню сучасної системи громадянського виховання в Україні. Проте, юридичного ухвалення цієї концепції так і не відбулося.

У 2012 році було розпочато новий етап роботи над оновленою Концепцією громадянської освіти та виховання, яка стала логічним продовженням і розвитком положень Концепції 2000 року. У документі збережено основні ідеї попередньої редакції, водночас посилено увагу до формування патріотизму, моральних і духовних цінностей особистості, а також до виховання поваги до демократичних принципів, прав людини та громадянських обов'язків.

Нововведенням цієї Концепції стало зміщення акцентів із переважно когнітивного навчання на духовно-моральний розвиток особистості, що передбачало виховання не лише свідомого, а й морально зрілого громадянина. Попри важливість і сучасність ідей, закладених у документі, Концепцію 2012 року також не було офіційно затверджено [7].

27 жовтня 2009 року було ухвалено «Концепцію національно-патріотичного виховання молоді» [11], яка стала важливим етапом у розвитку державної політики у сфері виховання підростаючого покоління. Головною метою документа визначено виховання молоді особистості – патріота України, здатного самовіддано працювати задля розбудови суверенної, демократичної, правової та соціальної держави.

У Концепції підкреслювалося значення формування національної гідності, громадянської активності, усвідомлення власних прав і обов'язків, а також готовності діяти в інтересах суспільства. Особливу увагу приділено вихованню поваги до державних символів, історичної пам'яті, мови, культурних традицій українського народу, розвитку почуття відповідальності за долю держави.

Згодом було ухвалено низку нормативних документів, спрямованих на інтеграцію громадянських цінностей у зміст освіти загальноосвітніх навчальних закладів. Одним із ключових став наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України 2011 року «Про основні орієнтири виховання учнів 1–11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» [13].

У цьому документі підкреслювалося, що формування особистості громадянина і патріота України має ґрунтуватися на засадах громадянської та загальнолюдської культури. Серед провідних цінностей виховання визначалися чесність, справедливість,

гідність, толерантність, милосердя, взаємодопомога, чуйність, співпереживання, щедрість і повага до людської особистості.

Важливою новацією цього документа стало те, що поряд із моральними, патріотичними та громадянськими орієнтирами було вперше офіційно наголошено на значенні сімейних і гендерних цінностей, що відображало прагнення освіти до гармонійного виховання дитини як відповідальної, соціально зрілої особистості.

Пізніше, постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1392 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» в національний освітній простір було офіційно введено поняття «громадянська компетентність» [11].

Цей термін визначався як здатність здобувача освіти активно, відповідально й ефективно реалізовувати свої права та обов'язки задля розвитку демократичного суспільства. Введення поняття громадянської компетентності стало важливим кроком у модернізації освітньої політики України, адже воно закріпило орієнтацію навчального процесу не лише на засвоєння знань, а й на формування активної громадянської позиції, соціальної відповідальності та готовності брати участь у суспільному житті на засадах демократії й правової культури.

Формування демократичних цінностей отримало своє відображення у ключових нормативно-правових актах освітньої політики України, серед яких Закони України «Про освіту» [12] та «Про загальну середню освіту» [14], а також «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки» та «Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки». Вони визначають освіту як засіб формування свідомих громадян, здатних до суспільного вибору, і надають освіті роль у розвитку демократичної громадянськості. Ці документи закріплюють принципи демократичного навчання, рівності доступу до освіти, формування громадянської компетентності, поваги до прав людини та розвитку критичного мислення. Національна доктрина розвитку освіти наголошує на вихованні особистості з демократичним світоглядом, яка здатна ефективно працювати у зміненому суспільстві та підтримувати демократичні цінності.

З підписанням Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом у 2014 році виникла гостра потреба переосмислити і оновити концептуальні підходи до громадянської освіти в країні, адже інтеграція в європейський освітній простір передбачала адаптацію національної системи виховання до стандартів ЄС та принципів демократичного суспільства.

У 2017 році громадянська освіта отримала офіційне правове закріплення у новій редакції Закону України «Про освіту» [12]. Цей документ визначає, що держава зобов'язана створювати умови для здобуття громадянської освіти, спрямованої на формування компетентностей, які дозволяють особі усвідомлено реалізовувати свої права та обов'язки як члена суспільства, сприймати цінності демократичного та вільного громадянського суспільства, дотримуватися принципів верховенства права та поважати права й свободи людини.

Серед основних принципів освіти в Україні закон виділяє верховенство права, свободу та розвиток громадянської і демократичної політичної культури. Документ також визначає 12 ключових компетентностей, що відповідають меті та принципам

освіти, а також окремо виділяє наскрізну компетентність, пов'язану з розвитком критичного мислення.

Громадянські та соціальні компетентності, відповідно до законодавства, включають знання й уміння, пов'язані з принципами демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя. Вони також передбачають усвідомлення рівності прав і можливостей усіх членів суспільства. Ці компетентності слугують основою для формування активного, відповідального та соціально зрілого громадянина, здатного брати участь у суспільному та державному житті.

Закон України «Про повну загальну середню освіту» [14] (а також його оновлена версія – Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 2020 року) в контексті демократичної освіти реалізує принцип інклюзивності та рівного доступу до якісної освіти через: визначення учасників освітнього процесу з їх правами та обов'язками; закріплення автономії закладів освіти, яка надає їм більше свободи в управлінні та організації освітнього процесу; запровадження гнучких освітніх моделей, що відповідають індивідуальним потребам учнів; сприяння розвитку громадського самоврядування у школах.

Впровадження концепції Нової української школи (НУШ) [5] у 2016 році стало ключовим етапом реформування української освіти, спрямованої на формування особистості, здатної ефективно функціонувати у демократичному суспільстві. НУШ приділяє увагу не лише отриманню знань, а й розвитку цінностей, навичок і компетентностей, що сприяють формуванню свідомого, відповідального та активного громадянина.

НУШ акцентує увагу на створенні демократичного шкільного середовища, де учень має можливість брати участь у прийнятті рішень, навчатися відповідальності та співпраці. Особливу роль відіграє практика включення учнів у різні форми самоврядування, що допомагає розвивати навички демократії на практиці, а також формує повагу до прав інших і почуття відповідальності за свої дії [3].

У рамках НУШ демократичні цінності формуються через компетентнісно орієнтоване навчання, інтеграцію міжпредметних тем і активні методи навчання, такі як проектна діяльність, групова робота, дискусії та рольові ігри. Школярі отримують можливість вчитися співпрацювати, поважати права інших, висловлювати власну думку та брати участь у прийнятті рішень, що є ключовими елементами демократичного світогляду.

Особливу увагу в НУШ приділено практичному засвоєнню принципів рівності, толерантності, справедливості та відповідальності, що закріплюється через щоденне шкільне життя, взаємодію з учителями та однолітками, участь у шкільному самоврядуванні, громадських ініціативах і проектах [5].

Після повномасштабного російського вторгнення на Україну формування демократичних цінностей у системі освіти України зазнало суттєвих змін і стало одним із пріоритетів у контексті національної єдності, патріотичного виховання та стійкості суспільства.

Війна призвела до значних руйнувань освітньої інфраструктури, втрат у навчанні через канікули, дистанційне та змішане навчання на територіях, наближених до бойових дій. Через це постало завдання зберегти якість освіти і одночасно виховувати у дітей і

молоді цінності демократичного суспільства, зокрема, толерантність, почуття єдності, громадянської відповідальності та аціональної свідомості.

Формування демократичних цінностей в освіті під час війни відбувається шляхом демократизації шкільного життя, що передбачає залучення всіх учасників (учнів, учителів, батьків) до обговорення та прийняття рішень, а також шляхом виховання відповідальних громадян з критичним мисленням, здатних до свідомого вибору. Ключові аспекти включають забезпечення рівного доступу до якісної освіти, формування інклюзивного середовища та акцент на правах і свободах людини, а також на принципах плюралізму та верховенства права.

За період війни в Україні було здійснено низку освітніх ініціатив, спрямованих на формування демократії та демократичних цінностей. Важливою складовою стала реалізація проєктів з освіти для демократичного громадянства та прав людини, серед яких ключову роль відіграє проєкт «Освіта для демократичного громадянства» [9], ініційований Міносвіти України спільно з міжнародними партнерами. Цей проєкт забезпечив доступ школярів та педагогів до навчальних посібників і методик, що базуються на європейському досвіді, сприяючи розвитку громадянської компетентності, критичного мислення, активної участі та поваги до різноманітності.

Також реалізовувалися програми, наприклад, «Школа демократичних ініціатив» [1], який спрямований об'єднати молодь із різних регіонів України, допомагаючи їм розвивати лідерські якості, активну громадянську позицію і розуміння державотворчих процесів навіть у складних умовах війни. Ці ініціативи сприяють збереженню та зміцненню культури демократії серед молодих поколінь і підтримують формування лідерів громадських змін.

Важливо додати, що було створено низку освітніх серіалів і курсів громадянської освіти на платформі «Дія.Освіта», які мають за мету поширення знань про демократичні інститути, виборчі системи та практичне застосування ідей демократії. Все це ускладнилося необхідністю враховувати воєнний контекст, де освіта водночас підтримує національну єдність і формується як чинник громадянської стійкості.

Дослідження, проведене Європейським центром імені Вергеланда та Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» у 2023 році [6], має безпосередній зв'язок із сучасним етапом трансформації української освіти, коли демократичні цінності розвиваються в умовах воєнних викликів. Автори підкреслюють, що навіть під час війни система освіти України продовжує рух у напрямі побудови відкритого, справедливого та партнерського освітнього середовища, де дитина визнається суб'єктом освітнього процесу.

Результати дослідження показали, що демократизація освіти в Україні реалізується через формування у педагогів і дітей цінностей рівності, свободи, участі, поваги до різноманітності, партнерства й відповідальності. Ці принципи набувають особливого значення у воєнний період, коли освітня система стикається з додатковими труднощами – руйнуванням закладів, евакуацією сімей, психологічним напруженням, обмеженням ресурсів. Педагоги, які брали участь у дослідженні, зазначають, що війна ускладнила демократичні практики через нестачу фінансування, скорочення кадрів, правову незахищеність вихователів, а також зниження рівня залучення батьків до життя закладу. Проте саме ці обставини підсилюють усвідомлення важливості демократичної взаємодії, взаємоповаги й партнерства між усіма учасниками освітнього процесу.

Аналітичні результати звіту дослідження свідчать, що більшість педагогічних працівників сприймають свої заклади як демократичні, хоча часто не мають достатнього розуміння змісту демократичних цінностей і способів їх практичного впровадження. Авторитарні підходи до керівництва, нерівність можливостей, інертність батьків і відсутність достатньої методичної підтримки визначені як основні бар'єри демократизації освіти. Водночас у звіті наголошується на необхідності професійного розвитку педагогів, підвищення їхньої компетентності у сфері прав дитини, педагогіки партнерства та інклюзії, особливо в умовах, коли війна посилює соціальну вразливість дітей.

Висновки

Отже, формування демократичних цінностей у системі педагогічної освіти незалежної України є складним і багатовимірним процесом, який охоплює як історичний, так і сучасний контекст розвитку українського суспільства. Аналіз етапів становлення демократичної освіти показує, що після здобуття незалежності Україна послідовно утверджує орієнтацію на гуманістичні, правові та європейські цінності, визначаючи освіту ключовим чинником формування зрілої громадянської свідомості.

Формування демократичних цінностей у системі педагогічної освіти України є не лише педагогічним завданням, а й стратегічним напрямом державної політики, який забезпечує відтворення духовного потенціалу нації, розвиток громадянського суспільства та зміцнення демократичної державності. Перспективи цього процесу пов'язані з подальшою демократизацією освітнього середовища, підвищенням професійної компетентності педагогів, інтеграцією європейських стандартів громадянської освіти та посиленням практичної складової виховання майбутніх учителів у дусі свободи, гідності й відповідальності.

Перспективиподальшихнауковихрозвідокуційгалузипов'язанізнеобхідністюглибшого вивчення механізмів формування демократичних цінностей у педагогічному середовищі, зокрема через призму психологічних, соціокультурних і аксіологічних чинників. Актуальним є аналіз впливу сучасних воєнних та суспільних викликів на трансформацію демократичної свідомості педагогів і студентів, а також розроблення ефективних педагогічних технологій, що сприяють розвитку критичного мислення, емпатії, толерантності та громадянської відповідальності.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення інтеграції принципів демократичної освіти у систему підготовки майбутніх учителів, розроблення моделей виховання демократичної культури в умовах цифровізації освіти та посилення партнерської взаємодії між освітніми інституціями, громадськими організаціями й місцевими громадами. Це відкриє нові можливості для формування педагогічної спільноти, здатної ефективно реалізовувати цінності свободи, гідності та соціальної справедливості у сучасному освітньому просторі України.

Список використаних джерел

1. Джемесюк Л. Як проєкт «Школа демократичних ініціатив» допомагає молоді ставати лідерами (2025, 26 лютого). URL: <https://www.prostir.ua/?news=yak-projekt-shkola-demokratychnyh-initsiatyv-dopomahaje-molodi-stavaty-lideramy>.
2. Кузь В., Поліщук О. Василь Сухомлинський – реалізація ідей у сучасній освіті : зб. наукових праць. Умань: ФОП Жовтий, 2017. 75 с.
3. Матвієнко О. В., Цихмейструк О. М. Особливості організації навчання «через» демократію в освітньому середовищі закладів освіти. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2020. № 1 (19). С. 73-81.

4. Мохонько В.А. Демократія та медіаграмотність в школах: дослідження World Values Survey. Демократичні цінності в освіті: виклики та можливості в епоху пост-правди: матеріали доповідей та виступів учасників Міжуніверситетського круглого столу, м. Київ, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 10 квітня 2023 року. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. С. 9-11.
5. Нова українська школа: Міністерство освіти і науки України. Концептуальні засади реформування середньої школи. 2016. 60 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
6. Новик І., Зуб Т., Алпатова П. Демократизація дошкільної освіти України (освітньо-аналітичний звіт). Київ, 2023. 25 с.
7. Окуньовська Ю. В. Становлення громадянської освіти в Україні. Політичне життя. (лип 2023), 2023. С. 13-17. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.2.2>.
8. Опанасюк В. В. Демократична освіта як важлива функція сучасної держави (на прикладі інтегрованого курсу з демократії для закладів вищої освіти). Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Випуск 30'2021. С. 37-48.
9. Освіта для демократичного громадянства: проект. Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України. URL: <https://ispp.org.ua/mizhnarodna-diyalnist/osvita-dlya-demokratychnogo-gromadyanstva/>.
10. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>.
11. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання молоді. Наказ Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства оборони, Міністерства культури і туризму, Міністерства освіти і науки № 3745/981/538/49 від 27 жовтня 2009 р. URL: <http://www.osvita.ua/ligsilation/other/5397/>.
12. Про освіту: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380. Редакція від 31.10. 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
13. Про Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1243 від 31.10.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1243736-11#Text>.
14. Про повну загальну середню освіту: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 31, ст.226. Редакція від 31.10.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
15. Третяк О. П. Демократичне шкільне середовище для виховання громадянина України V Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Реалізація в дошкільній та початковій освіті принципів демократії: зваженість, обізнаність, досвід. Інституційний репозиторій Київського столичного університету імені Бориса Грінченка. 2022. С. 1-4.
16. Юрченко О. 30 років Незалежності: знакові події в освіті (2021, 17 серпня). URL: <https://osvitoria.media/experience/znakovi-podiyi-v-osviti-za-29-rokiv-nezalezhnosti-ukrayiny/>.